

„...S LÁTOM MAGAMAT NEM VÉNÜLVE, HANEM MEGIFJODVA”

MÁRKUS EMÍLIA-KAMARAKIÁLLÍTÁS
A SZÍNHÁZTÖRTÉNETI TÁRBAN



Márkus Emília, a közönsége által Szőke Csodaként tisztelt színésznő – mindkét monográfusa, Cenner Mihály és Kinga Mária Nijinsky-Gaspers (akinek a Színház-történeti Tár gyűjteményében található 1993-ban keltezett családi alapú életrajz-kézírata) szerint – 1860. szeptember 10.-én született Szombathelyen. A Nemzeti Színház 1917-ben összeállított illetmény-jegyzékében azonban a születés dátumaként 1862. szeptember 8. szerepel, és ez az időpont mindvégig követi Márkus Emíliát az intézmény adminisztrációjának különböző útjain. (Színész)női hiúság, vagy ügyintézői lapsus calami? Meglehet mindkettő, de bármelyik is, nem az első és nem az utolsó ilyen eset. Az utókor mindenestre 2010-ben ünnepli Márkus Emília születésének százötvenedik évfordulóját.

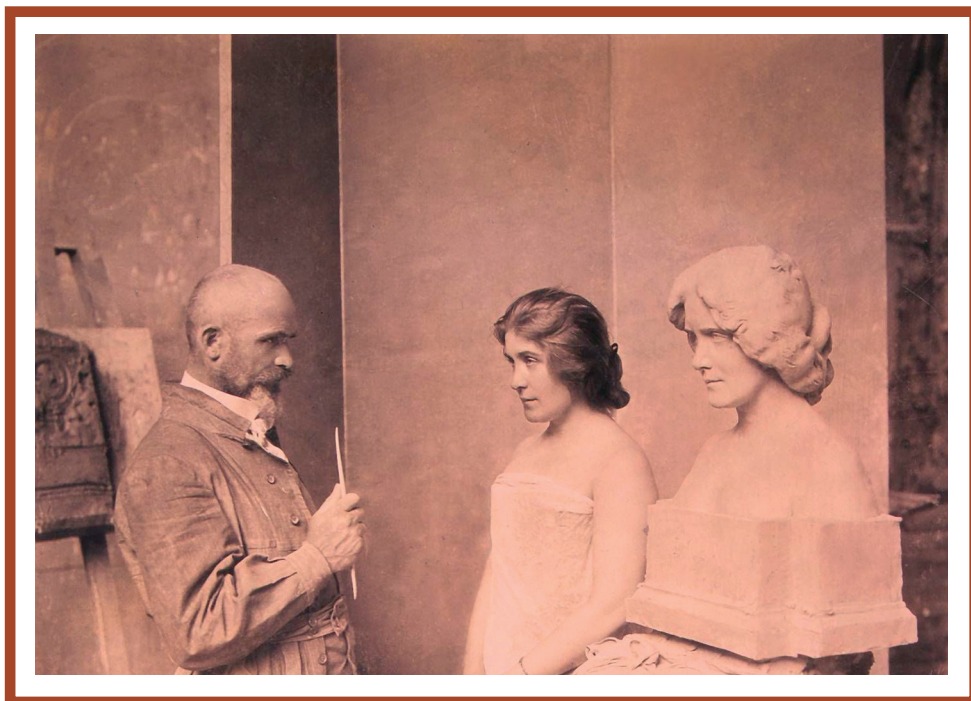
Márkus 1874-ben korengedménnyel – hiszen a nők számára előírt alsó korhatár tizenöt év volt – került az Országos Színészeti Tanodába. Első nyilvános színpadi fellépése nem vizsgaelőadás, hanem beugrás volt, ifj. Alexandre Dumas *Alfonz úr* című vígjátékának előadásába állt be. A következő nemzeti színházi fellépés – ekkor már szerződött tagként s teljes színésznői fejezetben – 1877-ben a *Romeo és Júlia* hősnőjének alakjában ismertette meg a közönséggel. Partnere a kor egyik igazi férfitársa, Nagy Imre volt.

Márkus Emília haláláig a Nemzeti Színház társulatához tartozott, 1928-ban lett a színház örökös tagja. Színészi pályájának hetvenöt éve alatt háromszázötven szerepben lépett fel. Klasszikus és kortárs, hazai és külföldi írók műveiben változatos színpadi életet élt, sokféle helyzetet, jellemet, történetet, érzést jeleníthetett meg. A korai években naivszerepeket játszott, majd a '80-as évtizedben lassan átalakult szerepköre: a színház drámai hősnője lett, az a színésznő, aki ifj. Alexandre Dumas, Victorien Sardou, José Echegaray, Henri Bataille, Henrik Ibsen, Maurice Maeterlinck szenvedélyes, néha szeszélyes, de érzésekben, vágyakban – és néha tettekben is – emancipálódó nőalakjait formálta meg. Kortárs és korszerű volt, olyan színésznő, aki még a klasszikus színműveket is kortárs társadalmi drámává szabta. Éppen úgy gyúrta át a drámák

nőalakjait, ahogy Maeterlinck bújtatta el a 15. században játszódó *Monna Vanná* jában egy modern házasságtörés problémáját. Márkus Emília egyik legátütőbb sikerét e színmű főszerepében aratta, Giovanna megformálásával.

Akár történeti-mesei köntösbe elrejtett modern konfliktus, akár klasszikus szövegből kibontható kortársi életérzés volt a tét, izgalmasan jelent meg egy, az 1890-1900-as évek női szépségről alkotott fogalmi szerint „szabálytalan szépségű”, érdekes színésznő megformálásában. Kritikusi és közönsége egyként csodálta, legendák szóltak mesésen csillogó, szőke hajzuhatagáról, mely mindig a megfelelő színpadi pillanatban omlott el, zuhant a vállára. Bródy Sándor 1911-ben külön kiemelte sötétkék szemének kifejező és a nézőt megbilincselő pillantását és hangját, melyen nincs „törés vagy gyűrődés, állandóan fényes és példátlanul érzéki” (s amelynek tágas amplitúdóját és leányos dallamait egy 1937-ben (!) készült rádiófelvételbe behallgatva magunk is élvezhettünk). Márkus Emília olyan színészi adottságokkal és eszközökkel rendelkezett és működött, melyekkel a XIX–XX. század zaklatott fordulója a femme fatale-t, a végzet asszonyát szerette jellemezni. Az örök nőt, ahogyan Ady lelken-dezett egy 1901-es korai kritikájában vele kapcsolatban: „a nagy Emília, aki az »örökasszony«, az asszonyiság legrejtettebb titkait is úgy föl akarja mielőttünk tární, hogy még az unokáink se tudjanak semmi más újat az asszonyról, mint amit és amennyit Emília asszony mondott el nekünk.”

A következő nemzedék – amelynek számára mind a századforduló modernségének borzongásai, mind a 19. századi realista színjátszó iskola múlt időnek tűnt már – elsősorban a színészi erőt becsülte Márkus Emília játékában. 1920-ban – egyik legsikeresebb, 1898-tól színészi repertoáron tartott szerepe Mathilde alakja (Echegaray *Folt, amely tisztít*) kapcsán – Kosztolányi Dezső a színésznőt a magyar színjátszás stílustörténetében is elhelyezte, igen pontosan. „Akkor tűnt föl – amint egy régi magyar lexikon nevezi őt – »a szőke, sápadt, ideges leányka«, mikor hozzánk is el-



P. Márkus Emília Stróbl Alajos műtermében 1896-ban.
(a Színháztörténeti Tár gyűjteményéből)

érkeztek a nyugati, századvégi irodalom babonás visszfényei, és már eleven esóként hatott Sardou és Dumas. A romantikával való kapcsolata pedig döntővé lett egész pályájára. Ő a '67 után való békés és nyugodt magyar aranykor hősnője. Már leáldozott a bécsi Burgtheater régies »nagy stíl«-je, de még nem mutatkozott se a tisztító naturalizmus, se az új és stilizált romantika. Két korszak között mozgott, úgy, hogy egyetlen színészi vagy irodalmi iskolát se képviselt: csak a maga ősi tehetségét.” No meg mesterének, a Nemzeti Színház drámai tagozatát 1878 óta vezető Paulay Edének alapelvét, mely szerint: „Legfőbb törvény a színészre: a jellemnek eszményi felfogása, mely abból áll, hogy az előadandó szerep egyéniségét egy eszme képviselőjének tekintjük [...] a néző felfogásunkban egy általános elvet lásson feltüntetve, mely ez egyéni alakot öltötte magára.”

Az eszményi és az egyéni közti játékbeli harmonikus egyensúly megteremtésének alapja a képzelőerő, és egyik legfontosabb eszköze a hang. Nem a társalgási beszédstílus, hanem a szöveget kizengető, de a „kedélyállapotot” érzékelteni tudó színpadi beszéd. Márkus Emília ezekből a szerepformáló elvekből kiindulva és ezeket mindvégig megtartva nőtt bele nem a századfordulón lassan változó színészi játéktílusba, hanem a felbukkanó új tematika és érzelmek modernségé-

be. Hosszú élet adatott neki: 1949. december 24-én halt meg.

Kiállításunk mottójául Márkus Emília saját szavait választottuk, melyeket egy Paulaynak írt levelében fogalmazott – 28 esztendőskorában. A Márkus Emília arcait és alakját számos fotóval, jelmeztervekkel, őt ábrázoló képzőművészeti alkotásokkal és más dokumentumokkal megidéző összeállítás Rajnai Edit munkáját dicsérte, s azzal a céllal emlékeztetett a 150 év előtt született színésznőre, hogy megismerkedvén művészetével, szerepeivel, a magunk XXI. századi életén is elgondolkodhassunk. A nő, a színésznő, a társadalomban szerepeket játszó nő, a gyermeklány, az érett, s azután az idős asszony figuráján – saját magunkon. Hisz az emlékezésre mindig az utókornak van szüksége, hogy magunkat a régi nagyokhoz mérve kapcsolhassuk egy-egy a történelem és a kultúra láncszemeit.

Sirató Ildikó
sirato.at.oszk.hu